

GUNNAR E SANDGREN

Drottning Ulfhild och kampen om Götaarvet

För några år sen satt jag en sommardag i Alvastra klosterruin och hörde hur en prästman berättade för turister om de cisterciensermunkar som hade levat och verkat på platsen under 400 års tid. Noga räknat ägde klostret bestånd från 1142 till reformationen på 1500-talet. Då användes klosterbyggnaderna som rikt givande stenbrott vid uppförandet av Vasaborgen i Vadstena.

Självfallet kom berättaren in på kung Sverker Kols-son, även kallad Sverker den äldre, och hans drottning Ulfhild. Kungaparet inbjöd nämligen cistercienserna att vandra den långa vägen från Frankrike för att grunda kloster, dels i Nydala i Småland, dels i Alvastra i Östergötland.

Men till min förvåning fick jag höra att den ädla

drottning Ulfhild – det var det betyg hon fick – under brinnande böner och i umgänge med heliga män och kvinnor inom kyrkan – helgonen hade talat till henne – skulle ha känt den djupaste maning att befrämja kristendomens utbredande i de nordiska länderna. Hon hade gjort verklighet av en himlaburen syn och därefter helt stilla kunnat lämna det jordiska: verket var fullbordat.

Tanken är vacker, men den Ulfhild som gåtfullt skymtar i historiens blad och vars röst och väsen man kan urskilja genom handlingar mer än genom ord, röjer dessvärre inte något ädlare sinnelag, än mindre något kristligt. Som jag skall försöka påvisa var hon med stor sannolikhet en stark och i moraliskt hänseende skäligen frigjord kvinna. Det kan inte ha varit så värst mycket i den gyllene människokärleken som hon stått främmande inför.

Vid tillfälle torde hon också ha känt sig tvingad att byta skickligt förd propaganda, långtgående ränkspel och förtal mot mera handfasta och förändrande ting som t ex förgiftade drycker och mord med hjälp av svärd och spjut. I egenskap av vår svenska Livia (jag syftar på kejsar Augustus maka som verkligen inte skydde några medel) var Ulfhild intensivt delaktig i en maktkamp som gick från Uppsala i norr och till dåvarande riksgränsen i söder. Hon deltog också aktivt i vad som hände i Danmark och Norge. I Danmark förbinds hon med mycken ond, bråd död.

Vem var Ulfhild?

Enligt sparsamma källor hette hon Ulfhild Håkonardoter och kom från Norge. Hennes far skulle ha

varit Håkan Finnson av Finn Skjalges ätt. Det betyder att jarlar och kungar fanns med i hennes stamtavla. Hon blev tidigt förmäld med kung Inge den yngre i Sverige, som regerade tillsammans med sin bror Filippus eller Filip. De var söner till kung Hallsten. Men rätt snart försvinner Filippus ur bilden. Det talas om att han fick en ond död. Därefter blev Inge ensam kung.

Tio år senare har hans tur kommit att lämna det jordiska till följd av en "ond dryck", det vill säga att han förgiftades. Han dog på Vreta kungsgård i Östergötland. Samtidigt skymtar konturerna av en man som skulle få stor betydelse och makt: östgöten Sverker Kolsson, möjligen av Ragnvaldingarnas ätt, som är känd bl a från Rökstenen, kanske han också var släkting till den kung som kallades Blot-Sven. Och högst troligt har han en del att göra med kung Inges död. I varje fall utbryter en oro i Östergötland som medför att han under en tid syns och hörs i ringa utsträckning medan den nyblivna änkedrottningen finner för gott att fara utomlands.

När Ulfhild närmast uppträder är det i Danmark där hon snart nog äktas av kung Niels. Den på flykt stadda svenska drottningen har med påfallande lätthet bytt krona.

Var Sverige ett politiskt getingbo, gäller samma sak i ännu högre grad för Danmark. Vid sidan av kung Niels finns nämligen hans son, prins Magnus, hans brorson, hertig Knud Lavard, som hade skaffat sig en stark maktställning i Sönderjylland och blivit kung över vunderna, och hans bror Henrik med tillnamnet

"Skatelår", vilket möjligen syftar på en kroppslig defekt.

Alla dessa var makt- och jordkrävare, vilket till en del hade att göra med kung Niels första hustru, Ulfhilds företrädare som drottning i Danmark, den berömda Margareta Fredkulla. Som dotter till kung Inge den äldre i Sverige hade Margareta ärvt betydande svenska jordegendomar som hon delade i tre poster. En tredjedel fick Henrik Skatelår som var gift med en brorsdotter till henne, en tredjedel gick till Knud Lavard som var gift med Ingeborg, en systerdotter, och den sista tredjedelen behöll hon själv för att småningom ge den i arv till sin son, prins Magnus, som dessutom hade valts till kung i Sverige. Hon dog 1117. Till den komplicerade arvbilden hör också att Kristina, Erik Jedvardssons eller Erik den heliges drottning i Uppsala, också var berättigad att få del av "Götaarvet".

Vad kung Inge den äldre och hans dotter Margareta Fredkulla hade lämnat efter sig blev den axel runt vilken hela den dansk-svenska politiken vred sig. Den som fick merparten av jordarvet får också störst makt.

Vilken anledning hade drottning Ulfhild att gå in i detta spel med så många och invecklade turer? Först bör konstateras att hon prövar den urgamla metoden att härska genom att söndra. Hon gör tydligen allt för att få bort den främsta jord- och maktkrävaren, därtill den högst kvalificerade av dem alla – hertig Knud Lavard.

Han har byggt kyrkor i Sönderjylland, besegrat sjörövare, skaffat sig ett rykte att vara varmt kristen, näst intill helig, och tveklöst visat god härskarförmåga.

Mot honom uppreser Ulfhild kung Niels, prins Magnus och Henrik Skatelår, för att nämna några av de danska stormännen.

Den tyske krönikören Helmod från Bosen redogör för ett möte som föger oss det enda yttrande som finns bevarat från drottning Ulfhild. Det visar i blyxtbelysning något av hennes sinnelag. Hon bevittnar hur Knud Lavard, iförd vendernas kungakrona, hoverar sig framför kung Niels som var en tölp, därtill pinsamt småskuren och snål, och vänder sig till prins Magnus:

”Ser du inte att din släkting redan har gripit sceptret (alltså kungaspiran) och är kung! Du kan räkna honom som öppen fiende. Han har medan din far lever rövat åt sig kungsnamn.”

En tid senare, nyåret 1131, har de danska stormännen möte i Roskilde. Hertig Knud Lavard bor hos sin släkting Cecilia på Haraldsteds kungsgård i närheten av Ringsted. Han varnas för anslag mot sitt liv, men bryr sig inte om det. Den 3 januari luras han vapenlös ut i skogen och träffar där prins Magnus som efter en ordväxling klyver hans huvud med sitt svärd. Därefter skyndar Henrik Skatelår fram, en genom hela historien ömkansvärd figur, och sticker upprepade gånger sitt spjut i den mördades kropp.

Mordet på Knud Lavard utlöste en storm i Danmark, allra helst som den mäktiga Hvideätten stod på den mördades sida. Än mer bidragande orsak, i varje fall för gemene man, torde ha varit att mirakel uppstod kring den så brutalt dödade hertigen. Källor rann upp där kroppen fördes fram, förlamade återfick sina

lemmars bruk, blinda såg och döva hörde.

Hvideätten försummade inte att på gator och torg uppvisa Knud Lavards nerblodade kläder. Inom kort måste prins Magnus fly från Danmark, detsamma gällde för Henrik Skatelår, och i dramats förlängning följde slaget vid Foteviken i Skåne 1134 där de båda utkämpade sin sista strid mot Erik Emune, Knud Lavards bror. Strax därpå flydde kung Niels och sökte skydd i byn Schlesvig, men dräptes på fläcken av dess uppretade befolkning. Tre år efter mordet på Knud Lavard fanns ingen kvar av de danska maktkrävarna. Alla hade fått en våldsamt död.

Hur gick det för Ulfhild under tiden?

Även Ulfhild flydde och gissa vart! Nästa gång vi ser henne har hon på nytt blivit svensk drottning och är gift med vår gamle bekanting Sverker Kolsson. Efter att ha varit Inges drottning i Sverige blev hon kung Niels drottning i Danmark och är nu svensk drottning om igen.

Hennes bana beskriver den rundaste av cirklar. Man kan tro att hon först lät mörda Filippus, därefter mördade kung Inge med hjälp av Sverker Kolsson, sedan löste upp ”knutarna” i den danska politiken för att så äntligen kunna återvända till Sverker Kolsson med hela rovet – det jordinnehav som var Götaarvet.

Var det en plan från början? Det vet vi inget om och får heller aldrig veta. Men faktum kvarstår. Av de ursprungliga intressenterna i denna strid om jord och makt återstår två kungapar – Erik Jedvardsson och hans drottning Kristina i Uppsala och Sverker Kolsson och drottning Ulfhild i Alvastra. Det är nu den

långa och blodiga maktkampen mellan de erikska och sverkerska ätterna börjar. Det är fråga om hela riket Sverige.

Läget inrymde många och svårlösta problem och nu förefaller det som om Sverker och Ulfhild tillgriper en extraordinär åtgärd. De försöker få påvestolen i Rom på sin sida. I varje fall har många tolkat ett gåtfullt brev från påven på det sättet. Utan namns nämnande talar brevet om en kung i Sverige som gör anspråk på att vara helig, men som i själva verket är en drinkare och kvinnokarl som "aldrig skall se Guds himmel".

Att brevet skulle handla om Sverker är skäligen långsökt. Vid denna tid ledde nämligen hans och Ulfhilds underhandlingar med påvestolen till att den helige Bernhard av Clairvaux ombads sända munkar och missionärer till det avlägsna Norden. De skulle beredas plats på kungliga ägor. De första åren på 1140-talet kom också en grupp munkar vandrande som med sig på den långa vägen från Frankrike inte bara hade tro och lära. Med sina fröpåsar, sticklingar av olika slag, betydande kunskaper om sjukvård, jordbruk, djuravel, bygghus, arkitektur och konsthantverk utgjorde dessa munkar de märkligaste kulturambassadörer som vårt land har sett. De lärde oss t ex att slå tegel. En av dem, Gerardus, skulle som abbot verka i Alvastra kloster i ett halvt århundrade innan han i enlighet med den helige Bernhards löfte fick återvända hem till Clairvaux och dö där. En annan av dem, Stefan, blev vår förste ärkebiskop.

Hur mycket av detta fick drottning Ulfhild vara med om? Det är omöjligt att säga. Kanske hon fick se

klosterkyrkan som nybyggd, och rimligen bör vår Livia ha fått höra ett och annat sanningens ord av Gerardus, som inte förefaller ha varit överdrivet veksinnad, snarare sträng och kärv. Sex år efter det att Alvastra kloster grundats eller 1148 dog drottningen, sörjd av kung Sverker och sin son Karl Sverkersson. Småningom skulle båda dräpas, Sverker vid Ålebäckens vad juldagsmorgonen 1156, och Karl Sverkersson på Visingsö. Även Erik den helige, eller Erik Jedvards-son, skulle få en våldsamt död, där danska tron- och maktkrävarintressen var inblandade. Maktens skördemän drog fram med sina blodiga liar, och det ter sig som en märkvärdighet att i denna böljande kamp om Götaarvet var Ulfhild en av de få som fick en naturlig död.

Min berättelse om Ulfhild började med en from betraktelse om henne i Alvastra klosterruin och avslutas lämpligen på platsen där Alvastra kungsgård en gång låg.

En sommardag satt jag där och såg ut över slätten och dess kyrkor, Ålebäcken och Vättern. Då rasslade det i gräset och helt stilla, på närhåll, mötte jag blicken från en av de största huggormshonor jag sett: smycketecknad i varmt brunt och med glittrande kalla ögon.

Vad kunde den ormen ha för namn?!

(1984)